

Az egyén és a társadalom kölcsönhatása szubjektív nézőpontból

Fazekas Károly ÉS-beli cikke apropóján

Ismét egy ÉS-beli cikk¹ készített arra, hogy a címben jelzett témáról írjak, bár az adott írás csak a nehéz időkről és az egyének ehhez való viszonyáról szól.

Az egyén és a társadalom kölcsönhatását vizsgálva előnynek tartom, hogy a társadalomnak, ennek a komplex rendszernek a részei vagyunk, változásait *éljük* – élvezzük és/vagy elszenvedjük –, ezért tanulmányozásuk könnyebb lehet, még ha szubjektívebb is.

1. Az egyén szerepéről

Tinédzser korom óta zavar az egyén szerepének rendszeres túlértékelése, illetve sokkal gyakrabban leértékelése a történelmi események tárgyalásában. Első hangzásra igaznak tűnnek **Petőfi** sorai: „*Habár fölül a gálya, s alul a víznek árja, azért a víz az úr!*” Ha azonban nem metaforaként értelmezzük a képet, azaz a népek tengerén hatalmaskodók képe helyett az eredeti kapcsolatát nézzük a hajónak és a tengerárnak, akkor épp a természet erőin győzedelmeskedő ember jut róla eszünkbe. Mindkét kép mondandója igaz egy adott szempontból, a kérdés csak az, hogy egy történelmi szituációban melyik kép közlése, „jóslata” valósul meg. Érdeemes elsőként meggondolni azt, hogy a dominálót mely tulajdonsága vezeti sikerre. A *víznek árja* hatalmas tömegével, elsodró lendületével diadalmaskodik, míg egy hajóskapitány a tudásával, tapasztalatával kerekedik felül, és uralja a természetet. Ezzel meg is van a kulcs a kétféle megközelítéshez. Az emberi civilizáció nagy hatást gyakorló embereinek tetteiben sokkal inkább az ész és a zsenialitás elsőségét látom, mintsem a véletlenek játékát, az úgynevezett „jókor voltak jó helyen” kihasználását.

Fontos megfigyelni, hogy **az egyének – még az erőnek erejével hatalmaskodók is – elsősorban a tudásukkal kerekednek felül.** Lényeges továbbá az is, hogy az egyén fegyvertárából tulajdonképpen csak az észbeli képességei számítanak sajátjának. Esetleges hatalmának anyagi oldala nem a sajátja, hanem egy nagyobb rendszeré, pontosabban az, amit közmegegyezéssel, vagy csalárdsággal a világ anyagi javaiból és a közösség hatalmi potenciáljából használ és/vagy kihasznál. Vítára adhat okot ez a megközelítés, de ha elvonatkoztatunk a történelem- és társadalomtudományok eddigi szemléletmódjától – itt elsősorban a törvényeken, azaz közmegegyezésen alapuló birtok- és tulajdonjogra gondolok – azaz kizárólag az egyén fizikai valóját tekintjük, akkor el kell fogadnunk az előbbi megállapításokat. Ekkor párhuzamba állítható az egyén és egy fizikai részecske hatása a környezetére. Közös vonásuk az, hogy a sokaság egyetlen parányának hatása elenyésző a sokaságra nézve, és csak *felnagyított* formában válik jelentőssé. Erre a felnagyítási folyamatra még visszatérek. Lényeges különbség pedig az közöttük, hogy a részecskék egymásra való hatása elsősorban energetikai, az egyéneké pedig mindenekelőtt információs.

2. A társadalom és a társadalmi csoportok szerepéről

A viharos tengeren hánykódó hajó metaforájában a társadalom és csoportjainak szerepe a tengeráréhoz hasonló, mely hatalmas tömegével fejt ki hatását. E méretbeli eltéréseken kívül a legnagyobb különbség az egyén és a társadalom között az ember tudatos volta. Az emberi közösségek bármelyike csak intelligens részei által nyer céltudatot, és az egyének valamifajta

¹ **Fazekas Károly**, *Tett és mulasztás gonosz időben*, Élet és irodalom, 2017. 01. 27.

befolyásolt vagy manipulálatlan közmegegyezése által viselkedik egyedi egésként. Gonosz időkben – hogy az idézett ÉS-beli cikk jelzőjét használjam – megszűnik a konszenzus, és ezzel a társadalom szétesik egyénekre és kisebb csoportokra, tehát gyakorlatilag megszűnik a korábbi léte. Ezt követően pedig kibontakoznak az egyének új csoportosulásai, és kialakul egy új társadalom.

A társadalmi intelligencia áttételes volta, vagyis kizárólag az egyénekből megjelenő léte miatt nem nehéz megállapítani, hogy ez a csoportos szellemi képesség csak az egyének tehetségének statisztikus összegzésével jellemezhető. A társadalom, vagy annak csoportjai csak tagjaik intelligenciájának átlagával rendelkezhetnek. Ugyan könnyebb manipulálni egy alacsonyabb átlagos intelligenciával rendelkező tömeget, de ez az alacsonyabb szellemi képesség visszaüt, ha az adott társadalomnak, vagy csoportnak más közösségekkel, vagy a természettel kell megbirkóznia. Tehát egyéni manipulációs indokból a csoportintelligencia alacsonyan tartása a csoport, vagy a társadalom létét veszélyezteti.

3. Az egyén és a társadalom egymásra hatásáról

3.1. Békeidőben

Két egymással ellentétes hatást figyelhetünk meg:

- A társadalmi közmegegyezés nyomásgyakorlása – törvények, etika és egyéb szokásjogok formájában – az egyénekre oly módon hat, hogy viselkedésükben nem tűri a nagy kilengéseket, egyfajta egyen-magatartás kialakulásának irányába hat. Ez a társadalmi rendszer egyszerűsödése felé hajtja a rendszert. Véleményem szerint ez a fizikai entrópiához hasonló fogalommal írható le, pontosabban annak matematikája alkalmas lehet itt is egy modell elkészítésére.
- A fenti hatások mellett a társadalmi élet biztosította anyagi és információs források az egyének lehetőségeinek egyre változatosabb eltéréseit hozzák. Még ha az anyagi javak igazságos elosztását feltételezzük is, az egyének információ-feldolgozási képességének, magyarul tehetségének nagyon eltérő volta miatt² az információhoz jutás azonos feltételei mellett is egyre jobban nyílik az olló az emberek lehetőségeit tekintve. E folyamat matematikája már nem a fizikai entrópiáé, hanem az információelméleté.

Az itt vázolt két folyamat ellentétes hatása – a társadalomnak a külső megnyilatkozások egységesítését célzó tevékenysége, és az egyéneknek a belső eltéréseiből fakadó intellektuális különbözősége – ideig-óráig kiegyensúlyozza egymást. Ellenben akár a társadalmi (el)nyomás, akár az egyének és csoportjaik különbözőségének „megszaladása” megszüntetheti a rendszer viszonylagos stabilitását és forradalmi változások elindítója lesz, azaz megszűnik a békeidő.

² Jól látható az a folyamat, amint az anyagi javakon alapuló társadalmakban a születési előjogok eltolódnak a család anyagi helyzetétől az egyéni képességek meghatározó szerepe felé. Nagyon fontos a tehetséget, az egyéni adottságokat is születési előjognak tekinteni. Egy információs javakon alapuló társadalom kommunisztikus lesz abban az értelemben, hogy az információ másolási képessége folytán az információt nem lehet egyénileg birtokolni, az köztulajdonná válik a szó szoros értelmében. Az egyéni lehetőségek egyenlősége azonban ekkor sem valósul meg a személyes információfeldolgozási képességek eltérő volta miatt. A „szellemi termelési módra” a Kapitány házaspár könyve hívta fel a figyelmet: https://www.libri.hu/konyv/kapitany_gabor.a-szellemi-termelesi-mod.html , <http://www.socio.mta.hu/hirek/2013/05/a-szellemi-termelesi-mod> . Erről írtam egy keveset a „Információvédelem vs nyilvánosság” című cikkemben; <http://www.infinitemath.hu/archivum/blog/56-informaciovedelem-vs-nyilvanosság>

3.2. Gonosz időben

A gonosz időnek nevezett korszak a társadalmi válság időszaka, amely ma még általában gazdasági válságot jelent, vagy legalábbis abból fakad. Későbbiekben ezek a válságok fokozatosan információs válsággá alakulnak, melyeknek már ma is látjuk a jeleit.

A válságok tipikus jellemzője a társadalmi közmegegyezések megszűnése, vagy legalábbis meggyengülése, és ezzel kaotikus folyamatok megjelenése. Miközben bizonyos társadalmi csoportok akaratlagosan vagy öntudatlanul elindítói a válságnak, az egyének nagy tömegei riadtan reagálnak, és a biztonságkeresésük segíti a hatalomra vágó, és azért bármire képes embereket.³

A válság, a káosz időszaka az, amikor könnyebbé válik az egyéni kiemelkedés, vagy nevezzük a folyamatot a valódi névén; az egyén hatásának felnagyítódása, amely nem igényel komolyabb erőfeszítést az egyén részéről. A káosz velejárója a nagyfokú bizonytalanság, ami rettegéssel tölti el az emberek tömegeit, és a legkisebb erőfelmutatásra csatlakoznak a „vezérhez”. Nem tudatosul bennük, hogy az erőt ők maguk, azaz a sokaságuk képviseli, és sokkal inkább az okos szóra kellene hallgatniuk, nem a hangosra. Az okos szó felismeréséhez azonban elegendő intelligencia kell, a hangos szóhoz viszont csak fül, amivel mindenki rendelkezik.

4. Konklúzió

Korábban írtam már arról, hogy a kvantum-jelenség érzékelésében maga az érzékelő rendszer van instabil állapotban és a parányi esemény egy olyan láncreakciót indít el a rendszerben, amely az eseményt „felnagyítja” kvantum szintről klasszikus szintre.⁴ Hasonló folyamatot látok a társadalmi rendszerben is, amikor elvész a stabilitás, és áttekinthetetlené válnak a folyamatok. Ekkor lesznek alkalmasak a körülmények arra, hogy egy egyén – akinek a hatása normál körülmények között jelentéktelen mértékű – a biztonságkereső tömeg tudatlanságát és erejét kihasználva hatalomra kerül, ezzel pedig hatása egyéni szintről társadalmi méretűvé nagyítódik. **És jaj, ha ez a folyamat a gonoszt nagyítja sokszorosára.**

Szerencsére előfordul az is, hogy tisztességes emberek mutatják a káoszból való kiutat; vagy leplezik le a gonoszt, de az ő sorsuk gyakran tragikusra fordul, ahogy **Hamlet** estében is, aki felvállalta, de nem szerette a feladatot; mondván „*Kizökkent az idő; - ó, kárhozat! Hogy én születtem helyre tolni azt*”⁵. Tetten érhető a „hatalom paradoxonja”, ami abban áll, hogy akik akarják a hatalmat, azoktól Isten őrizzen, akikben viszont kétség nélkül megbízhatnánk, azok nem akarják a hatalmat. Felmerül a kérdés, hogy civilizációnk – mind térben, mind időben – legnagyobb hatást keltő tanítói (például **Szókratész, Jézus, Buddha**) miben különbözhettek a többi kimagasló embertől, hogy hatásuk ma is oly erős, pedig több ezer év telt el azóta, hogy élőlőszóban fejtették ki tanításukat. A választ feltehetően a tanításuk tartalmában kell keresni, abban az információban, ami nemhogy nem veszített az értékéből, de az idő múltával egyre becsesebbé vált.

³ Itt érdemes idézni az 1. lábjegyzetben hivatkozott cikkből:

„...öröklött hajlamunk a saját magunktól való elidegenedettségre, saját személyiségünk feladására, a vezérrel, a tömeggel, a megrontóval való egybeolvadásra nem szorul magyarázatra, hiszen ez David Hume óta tudottan immanens tulajdonságunk. A történész és minden, a polisz ügyeiről felelősen gondolkodó ember számára az igazán figyelemre méltó jelenség az maga a város, a közösség megrontásának folyamata, amelynek során formát és nevet kap az igazi megrontó, és amelynek következményeként erőt és hatalmat kap a város polgárai felett a "reison d'Etat", az igazi bűnököt és gonoszságokat kitervelő és tisztára mosó politikai akarat.”

⁴ Lásd az „*Entrópia, információ, kvantumjelenségek*” című kis írást 2013-ból;

<http://www.infinitemath.hu/archivum/egyeb/148-entr%C3%B3pia-inform%C3%A1ci%C3%B3-kvantumjelens%C3%A9gek>

⁵ Shakespeare, Hamlet, I. felvonás 5. szín vége.